

"Hem viscut per salvar-vos els mots"

'L'aventura del llibre català a Mèxic' és el treball en què Teresa Férriz analitza els coms i els perquès de la intensa activitat editorial de l'exili. Tot el valor simbòlic d'uns volums que volien salvar, amb l'idioma, l'esperança, ens l'ofereix resumit per a EL TEMPS.

D'entrada, la primera impressió, després d'un cop d'ull a la producció editorial catalana a Mèxic, pot ser de sorpresa si comparem el nombre d'aquests llibres –gairebé 200– amb el d'altres emigracions que també hi arribaren durant aquest segle que, tot i provenir de potències culturals, no van donar, a la paraula escrita, pràcticament cap rellevància.

Refugiats en un camp de concentració a l'estat francès. Abans d'emprendre el camí cap Amèrica molts exiliats van haver de passar per aquesta penosa situació.

Es possible que ens preguntem, aleshores, de quina manera aconseguiren aparèixer tots aquests volums sense patrocini institucional; quina raó impulsava editors i autors a treballar sense obtenir

compensació econòmica i quin fou el sentit del llibre per al català exiliat (escriptor, lector, editor), donada la seva perseverança ininterrompuda fins a l'inici de la normalització editorial a Catalunya.

Potser el que menys ens sorprèn és el context on van aparèixer, aquell Mèxic multicultural que, en comptes de posar traves a l'edició catalana, la va afavorir de manera indirecta, bo i integrant un important nombre de catalans –molts d'ells professionals de les arts gràfiques al seu país, d'altres, nous en l'ofici– dins de la pròpia indústria editorial, en creixent expansió des de 1940. Les grans empreses editorials mexicanes s'ompliren de

traductors, correctors de proves, caixistes, dissenyadors gràfics i il·lustradors refugiats, i moltíssimes cases editorials s'iniciaren aleshores per la tenacitat d'uns desterrats que contribuïren així a l'arrencada material i intel·lectual del Mèxic post-revolucionari.

Facilitada, doncs, la seva inserció

La comunitat catalana que es reconegué com a tal no concebia plantejar-se un present-futur descentrat de la seva terra, un final del seu desterrament que no fos el retorn; per això, cadascú des de les seves possibilitats, es donà a la tasca col·lectiva més important: la de mantenir un compromís actiu amb

ARXIU

la idea de nació i cultura que els havia dut a lluitar, des de posicions polítiques diferents, a la guerra civil.

Bartomeu Costa-Amic, en el pòrtic del seu primer llibre en català, *El comte Arnau* de Josep Maria de Sagarra, presentava el projecte editorial d'aquesta manera: "En iniciar aques-

tes publicacions de la Biblioteca Catalana ho fem pensant en els compatriotes que, sota règims d'opressió, als camps de concentració i a les presons d'Àfrica, de França i de l'Espanya feixista, encara lluiten valentment per conservar la nostra dignitat de catalans, la nostra llengua i la nostra cultura".

El manteniment –i alternança– de dues llengües relacionades amb espais molt diferents no resultava gens fàcil, i foren nombrosos els contractats que hagué d'enfrontar el llibre en català des de la seva concepció. Els editors sabien que el públic al qual podien dirigir el seu projecte editorial no superava els 2.000 lectors potencials. Les di-

professional en la indústria del llibre mexicana, molts dels editors d'origen català només van haver d'esperar l'ocasió propícia per impulsar obres en la seva llengua.

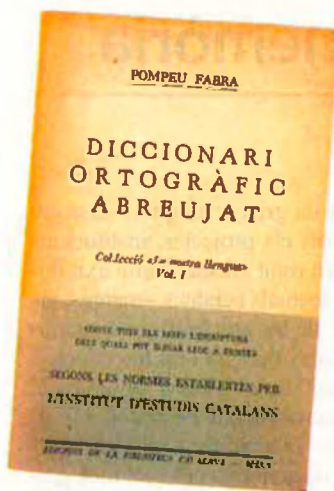
Durant els primers lustres, els desterrats no podien (de vegades, ni volien) abandonar la provisionalitat com a mode de vida, massa conscients que la seva presència a terres americanes no responia a una elecció, sinó a una amputació, la dolorosa amputació del desterrament: negació de la terra, separació dels referents immediats, impossibilitat d'intervenir en la història de Catalunya, on la veu dels desterrats era sistemàticament negada pels vencedors.

ficultats que es preveien per a la distribució, una de les debilitats de la indústria del llibre mexicana, se sumaven a aquest magre públic, i cada editor hagué de trobar les seves pròpies solucions, la majoria de vegades aliances amb altres editors impulsades o dirigides per catalans o mitjançant la creació de distribuïdores i llibreries pròpies.

Cas paradigmàtic d'aquest editor-impressor-llibreter que reprèn les seves múltiples funcions tradicionals el presenta Avel·lí Artís Balaguer, creador de l'emblemàtica Col·lecció Catalònia, de diverses impremtes, nombrosos segells editorials i una llibreria a l'avinguda Insurgentes de la ciutat de Mèxic, punt de trobada d'intel·lectuals catalans de totes les tendències estètiques i polítiques. La seva vocació per l'obra impresa "ben feta", com repetia freqüentment, dibuixa bé el perfil del català *de rauxa*, qui, unilateralment i sense cap altra certesa que les seves conviccions, emprèn aquests projectes editorials en català.

Totes aquestes dificultats –i d'altres d'afegides– obligaven, d'entrada, a plantejar amb fermesa la funció i sentit de la tasca editorial en català fora de Catalunya, decidir els àmbits d'actuació i, sobretot, convèncer de la seva utilitat, que venia donada tant per la capacitat d'exposar un projecte col·lectiu com per la possibilitat de ser pont de comunicació, enteniment i unió entre tots els catalans desterrats. Naturalment, el projecte incloïa no només els de Mèxic, sinó també els dispersos per la resta del continent americà i, cada vegada amb més convenciment, els exiliats a Europa i els catalans de la resistència interior: "La gent expatriada sofria l'afany vehement de comunicació i informació i aquesta circumstància ajuda a entendre l'èxit i la reiteració del paper imprès", comentava, molts anys després, Avel·lí Artís-Gener, fill del fundador de Catalònia i un dels protagonistes d'aquesta i d'altres aventures editorials.

Naturalment, el primer argument venia donat per la necessitat de mantenir una llengua perseguida

en la seva pròpia terra: "No hi ha idioma sense llibres", comentava Joan Fuster. La llengua era, sens dubte, la pàtria perduda, la medul·la de la seva nacionalitat, la defensa possible i, efectivament, una possibilitat de futur, com assenyala Bartra al seu pròleg al poemari *Ciutat i figures* de Manuel Duran: "la nostra esperança se salva amb l'idioma."

La normalització fabriana iniciada abans de la guerra es considerà aleshores la punta de llança d'aquesta defensa lingüística i, en conseqüència, identitària.

La mateixa opció per la llengua normalitzada resulta patent des del principi de la Biblioteca Catalana de Bartomeu Costa-Amic. En el seu primer llibre, *El comte Arnau*, Joan Sales intervé per fixar els que considera únics criteris lingüístics viables, lligats, tant per a ell com per a molts d'altres desterrats, a una proposta d'unitat política dels Països Catalans. La seva sèrie *La Nostra Llengua*, que inclogué dos resums de l'obra de Fabra, *Diccionari ortogràfic abreujat* i *Les principals faltes de gramàtica*, reforçava la proposta bo i proporcionant, a més, els materials necessaris per a la seva difusió. La defensa de la normalització lingüística fou un dels majors èxits del desterrament intel·lectual.

Un altre argument central del discurs identitari en construcció gràcies al llibre català es refereix a la proposta de lectura de la tradició, recreada a imatge i semblança de l'exiliat. Costa-Amic, l'editor en català més prolífic amb una cinquantena de llibres impresos, inicià el 1946 una de les col·leccions més emblemàtiques del desterrament mexicà perquè s'hi posa en evidència un procés conscient d'apropiació de la tradició i determina propostes de lectures que aconseguiren imposar-se. Clàssics Catalans neix arran de la notícia de la crema a Barcelona de 18.000 llibres, tots ells obres clàssiques de la literatura catalana. Immediatament, Costa decidí mobilitzar-se i demanà a la Biblioteca del Congrés de Washington cinc microfilms amb les edicions catalanes dels primers monuments literaris:

'La revista dels catalans d'Amèrica', 1939; Agustí Bartra, *L'arbre de Foc*, 1946; Pompeu Fabra, *Diccionari ortogràfic abreujat*, 1946; i dibuix de Joan Junyer per al llibre *Oda a Catalunya des dels tròpics*, d'Agustí Bartra, 1942. La producció editorial catalana a l'exili fou una eina per a la defensa de la identitat.

'Antologia poètica mínima', un exemple del treball de l'Editorial B. Costa Amic. Aquest segell va estar actiu al Mèxic dels anys quaranta.

La conquesta de Mallorca de Jaume I, *Lo somni* de Bernat Metge, *Poesies* d'Ausiàs March, *Regiment de la Cosa Pública* de Francesc Eiximenis i *El Llibre de l'Amic e l'Amat* de Ramon Llull. Poques col·leccions en l'exili aconseguiren unir tan bé el valor simbòlic amb el material i assolir un èxit de públic i de crítica tan unànimes.

L'inici de les dues empreses de Costa-Amic i Artís [Biblioteca Catalana, 1942, i Catalònia, 1944], hegemòniques durant els anys quaranta, canvià radicalment el panorama editorial gràcies a la incorporació als seus catàlegs de reedicions de gran valor simbò-

lic, antologies literàries (com ara les de la sèrie Antologies Poètiques Mínimes, on hi apareixeren recopilacions de Joan Maragall, Joan M. Guasch, Joan Alcover, Josep Carner, Joan Salvat-Papasseit i Teodor Llorente), clàssics de tot l'àmbit lingüístic català i assajos

històrics. Tot això sense deixar de banda l'obra d'exili que ocupava pràcticament la meitat dels títols.

Biblioteca Catalana i Catalònia, doncs, obriren el camí als següents segells editorials en català, fonamentalment al Club del Llibre Català i la Col·lecció Lletres, els altres dos més remarcables d'aquests primers deu anys de desterrament, continuadors de les propostes de lectura fixades per les pioneres.

El Club, impulsat per un grup d'intel·lectuals presidit nominalment per Josep Carner i dirigit en la pràctica per Miquel Ferrer, ajuntava la continuïtat cultural amb la divulgació de la cultura catalana en el nou continent. Aquest propòsit anava lligat amb la vocació universalista, d'inspiració carneriana, del desterrat, que creia necessari donar a conèixer la seva cultura en l'àmbit de la universal i, a més, buscava, en un nivell més pràctic, comptar amb la simpatia de la comunitat internacional per aconseguir un retorn al seu país amb garanties.

Igual com succeïa amb la Biblioteca Catalana o Catalònia, es dedicà també una cura especial al seu disseny de col·lecció, bo i atorgant a les seves obres un gran valor com a objecte que les inscriu dins d'una escola d'arts gràfiques catalana moderna, promotora d'una trobada, des de la simplificació formal facilitadora de la lectura, de voluntats entre l'editor, l'autor i un lector mitjanament format.

Potser sigui aquesta impressió, la de trobar-se davant d'un llibre ben fet, la que perduri en la memòria de qui observi aquests volums, ara. O potser es doni el cas que retingui en la seva memòria el valor simbòlic d'uns llibres convertits en part de la raó i justificació d'un exili. Perquè repetir-nos que el llibre català a Mèxic ocupa un lloc en la nostra memòria més propera no serveix de gaire, i menys encara si, per la intranquil·litat que encara causa aquesta proximitat, continuem entestats a *desmemoriar-nos*.

Teresa Ferriz i Roure

La dignitat de la memòria

Juli Capilla

La desfeta de la Guerra Civil tingué als Països Catalans un greuge afegit: al desastre cívic i polític, s'hi ha de sumar el desmantellament de tots els projectes, institucions i associacions culturals que, per bé que tímidament, havien estat encetats amb èxit durant les primeres dècades del segle. La diàspora dels intel·lectuals catalans —metges, arquitectes, rectors i catedràtics d'universitat, professionals de les arts gràfiques, escriptors, artistes...— suposà el major atemptat a la nostra cultura i llengua i un intent sense precedents d'anorrec definitivament el procés de recuperació dels signes d'identitat del nostre poble. L'èxode massiu d'intel·lectuals nostrats formava part de l'estratègia franquista per condemnar-nos a l'ostracisme minimitzador, per reduir-nos al silenci humiliant dels pobles vexats. En definitiva, fou un dels intents de genocidi cultural més grotescos de tots els que hi ha hagut a Europa al llarg del segle XX. Per sort, l'enteresa dels nostres exiliats frustrà les expectatives dels feixistes més furibunds. Ben aviat, els nostres intel·lectuals esmerçaren energies per preservar la cultura catalana a ultramar, i esdevingueren un punt de referència valuossísim per al front de resistència polític i cultural que començà a gestar-se a casa nostra. A més, a Mèxic, Xile i Argentina, principalment, constituïren un revulsiu de modernització d'incalculables dimensions. Sense el sacrifici dels exiliats catalans no s'entén la recuperació de la consciència política i cultural dels Països Catalans. És per això que els congressos que s'han celebrat els darrers mesos a Tarragona, Lleida, València, Barcelona i Cotlliure constitueixen un rescut homenatge a aquells que, des de terres estranyes, lluitaren per salvaguardar la cultura i la llengua catalanes. Qualsevol maniobra per desprestigiari-los fóra un nou intent d'atemptat contra la dignitat i la memòria col·lectiva del nostre poble.